

LA GLÒRIA DEL SENYOR EN LA NOVA ALIANÇA. UNA INTERPRETACIÓ DE 2Co 3,18

Agustí BORRELL

Original rebut: 30/07/2021
Data d'acceptació: 15/10/2021

Adreça: Casa Generalizia dei Carmelitani Scalzi
Corso d'Italia, 38
00198 ROMA (Itàlia)
E-mail: aborrell@carmelcat.cat

Resum

L'article analitza 2Co 3,18 en el seu context, amb la voluntat d'oferir una interpretació coherent d'un verset que és especialment ric i complex alhora. Segons la nostra lectura del text, Pau afirma que els apòstols resplendeixen amb la glòria del Senyor, perquè són servidors de la nova aliança, que és permanent i definitiva; en canvi, l'antiga aliança era provisional i caduca, i per això la glòria que resplendia en el rostre de Moisès era limitada i efímera. La nova aliança va associada a Crist, imatge de Déu, i a l'Esperit, que Déu ha posat en els cors dels creients, els quals d'aquesta manera són transformats i participen de la glòria del Senyor. En l'argumentació paulina ocupa un lloc important la reinterpretació d'Ex 34,29-35, i concretament de la referència a la glòria que resplendia en el rostre de Moisès i al vel amb el qual se'l cobria. Pau, rellegint com sempre l'Antic Testament a la llum de Crist i de la nova aliança, remarca la dignitat i la credibilitat del ministeri apostòlic.

Paraules clau: Glòria, imatge, nova aliança, apòstols, Esperit.

Abstract

The article analyses 2Cor. 3.18 in its context, with the aim of proposing a coherent interpretation of a verse that is particularly both rich and complex. According to our reading of the text, Paul states that the apostles shine with the glory of the Lord, because they are servants of the new covenant, which is permanent and definitive; in contrast, the old covenant was provisional and is now obsolete, and that is why the glory that shone on Moses' face was limited and transient. The new covenant is associated with Christ, the image of God, and with the Spirit whom God has placed in the hearts of believers, who are thus transformed and who participate in the glory of the Lord. The re-interpretation of Exod. 34.29-35 plays an important part in Paul's reasoning, specifically the mention of the glory that shines on the face

of Moses and of the veil that he covered it with. Paul, reading the Old Testament as usual in the light of Christ and the of the new covenant, underlines the dignity and credibility of the apostolic ministry.

Keywords: *Glory, image, new covenant, apostles, Spirit.*

1. INTRODUCCIÓ

Un dels pocs textos del Nou Testament que esmenten explícitament «la glòria del Senyor» es troba en la Segona carta als Corintis (2Co 3,18), i forma part del capítol de tot el Nou Testament (NT) on més es parla de la glòria. És un verset complex, de comprensió difícil, on gairebé cada paraula admet més d'un sentit. Els dubtes d'interpretació i de traducció són nombrosos, per exemple: qui designa «tots nosaltres», els apòstols o tots els cristians?; l'expressió «la glòria del Senyor» es refereix a Déu o a Jesucrist?; l'inusual verb κατοπτρίζω (hàpax NT i LXX), significa reflectir o contemplar?; com s'ha d'entendre «la mateixa imatge», i a qui es refereix «la mateixa», vist que no sembla tenir precedent?; com s'ha d'interpretar l'expressió «som transformats de glòria en glòria»?; al final del verset, qui és el Senyor i quina relació hi ha entre Senyor i Esperit? Per usar l'expressió clàssica, 2Co 3,18 és una veritable «*crux interpretum*».

Evidentment, es tracta de textos i temes molt estudiats, sobre els quals la bibliografia és inabastable.¹ S'ha escrit tant i tant sobre aquest text, que seria

1. Algunes monografies importants que val la pena recordar són: Norbert HUGEDÉ, *La métaphore du miroir dans les épîtres de saint Paul aux Corinthiens* (Bibliothèque Théologique), Neuchâtel: Delachaux & Niestlé 1957; Maurice CARREZ, *De la souffrance à la gloire. De la δόξα dans la pensée paulinienne* (Bibliothèque Théologique), Neuchâtel: Delachaux & Niestlé 1964; Carol Kern STOCKHAUSEN, *Moses' Veil and the Glory of the New Covenant. The Exegetical Substructure of II Cor. 3,1-4,6* (AnBib 116), Roma: Pontificio Istituto Biblico 1989; Linda BELLEVILLE, *Reflections of Glory. Paul's Polemical Use of the Moses-Doxa Tradition in 2 Corinthians 3.1-18* (JSNT-Sup 52), Sheffield: Academic Press 1991; Carey C. NEWMAN, *Paul's Glory-Christology. Tradition and Rhetoric* (Library of Early Christology), Waco, TX: Baylor University Press 2017; Michael COVER, *Lifting the Veil. 2 Corinthians 3:7-18 in light of Jewish homiletic and commentary traditions* (BZNW 210), Berlin – Munich – Boston: De Gruyter 2015; també hi ha articles interessants relacionats directament amb 2Co 3,18: Jacques DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», *RB* 56 (1949) 392-411; W. C. VAN UNNIK, «"With Unveiled Face". An Exegesis of 2 Corinthians iii 12-18», *NovT* 6 (1963) 153-169; Joseph A. FITZMYER, «Glory Reflected on the Face of Christ (2 Cor 3:7-4:6)», en *According to Paul. Studies in the Theology of the Apostle*, New York / Mahwah, NJ: Paulist Press 1993, 64-79, 142-146; publicat anteriorment el 1981: Joseph A FITZMYER, «Glory reflected on the Face of Christ (2 Cor 3:7-4:6) and a Palestinian Jewish Motif», *Theological Studies* 42 (1981) 630-644; Emily WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», *ETL* 61 (1985) 48-72; Nicholas Thomas WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», en Lincoln D. HURST – Nicholas Thomas WRIGHT (eds.), *The Glory of Christ in the New Testament. Studies in Christology in Memory of George Bradford Caird*, London: Clarendon Press 1987, 139-150; Matthew David LITWA, «Transformation through a

pretensions voler-ne dir res de nou. L'intent d'aquesta aportació és tan sols mirar d'entendre una mica l'argumentació de Pau, amb una interpretació que sigui coherent amb tots els elements del text. Per això mateix, intento situar 2Co 3,18 en el seu context i il·luminar-lo amb altres textos del corpus paulí. Pel que fa al contingut, es tracta sobretot de veure què aporta el text al tema de la glòria del Senyor, tenint en compte un aspecte essencial i peculiar del raonament paulí, el de la transformació dels creients i el paper de l'Esperit en aquest procés.

2. 2Co 3,18 EN EL SEU CONTEXT

La Segona carta als Corintis és una mena de carta miscel·lània, que tracta temes diversos i segurament està formada per fragments de procedència també diversa. Les hipòtesis sobre l'origen i la composició de la carta són nombroses i no hi ha acord entre els estudiosos: es va des dels qui la consideren una carta unitària fins als qui hi veuen fragments d'almenys cinc cartes diferents.²

El fil conductor de la carta es pot identificar en la defensa i l'apologia del ministeri apostòlic per part de Pau. En aquest context, 2Co 3 presenta característiques pròpies; és un capítol complex, on el fil de l'argumentació no resulta senzill de seguir. Com diu J. A. Fitzmyer, Pau s'expressa aquí amb una lògica rabínica, no pas aristotèlica, i tot el passatge funciona per mitjà d'una lliure associació d'idees, on l'argumentació va procedint a partir de paraules clau.³

2.1. *Les cartes de recomanació (3,1-6)*

A partir de 2,14, Pau havia iniciat una reivindicació de la tasca apostòlica que ell i els seus companys duen a terme, i adoptava ja un to polèmic que anirà in crescendo, amb les seves habituals contraposicions radicals (cf. 2,15-16). El capítol 3 parteix de la qüestió de les cartes de recomanació. Segurament hi ha al darrere la polèmica amb altres predicadors que es presentaven amb aquest

Mirror: Moses in 2Cor. 3.18», *JSNT* 34 (2012) 286-297; Jan LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», en Reimund T. BIERINGER – Jan LAMBRECHT (eds.), *Studies on 2 Corinthians*, Leuven: Peeters 1994, 295-307; Laura TACK, «A Face Reflecting Glory: 2 Cor 3,18 in its Literary Context (2 Cor 3,1-4,15)», *Biblica* 96 (2015) 85-112; Brendan BYRNE, «“Glory” as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», *AusBR* 66 (2018) 13-30. També cal tenir en compte els comentaris a la Segona carta als Corintis. Altres estudis seran citats en les notes.

2. Cf. BYRNE, «“Glory” as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18». Segons Byrne, darre-rament hi ha una certa tendència a considerar-la una carta unitària.

3. Cf. FITZMYER, «Glory Reflected on the Face of Christ (2 Cor 3:7-4:6)», 68-69.

tipus d'escrits i desacreditaven Pau i els seus companys, que no en tenien. Pau nega haver de menester cap carta de recomanació (3,1), i assegura que els mateixos cristians de Corint són la carta escrita «en els nostres cors» —se suposa que es refereix als cors dels apòstols que han portat l'evangeli a Corint—, una carta que tothom pot conèixer i llegir (3,2). Segons Pau, és palès que els corintis són «una carta de Crist», de la qual els apòstols han estat servidors (3,3a) —un altre concepte que serà important en el desenvolupament de la reflexió.

Pau afirma que la carta de Crist que són els corintis, i de la qual els apòstols han estat servidors, ha estat escrita no pas amb tinta⁴ sinó amb/per l'Esperit del Déu vivent, i «no pas en tauletes de pedra, sinó en tauletes en cors de carn» (3,3b). S'entreveuen aquí fàcilment les al·lusions a Ez 36 i Jr 31. Pau ja havia posat en relació l'Esperit i els cors dels creients, quan afirmava que Déu «ens ha marcat amb el seu segell i, com a penyora, ha posat en els nostres cors el do del seu Esperit» (2Co 1,22).

2.1.1. Servidors de la nova aliança

Tot això implica que els apòstols poden tenir plena confiança, perquè la seva qualificació o competència (ικανότης) per a ser apòstols no prové d'ells mateixos sinó de Déu, a través de Crist (3,4-5). Efectivament, és Déu qui els ha fet «capaços de ser servidors de la nova aliança» (3,6a). La pregunta per la capacitat o dignitat dels missioners cristians ja havia estat plantejada poc abans (2,16), gairebé com a punt de partença de tota l'argumentació.

Cal notar que ja aquí s'introdueix implícitament el contrast entre l'antiga aliança i la nova aliança que esdevindrà central en l'argumentació posterior (cf. vv. 6 i 14). De mica en mica la contraposició entre antiga aliança i nova aliança s'anirà intensificant i quasi endurint. Primer de tot es formula un principi general: l'antiga aliança és la de la lletra, la nova la de l'Esperit, amb l'afegit gens innocent que «la lletra mata, mentre que l'Esperit fa viure» (3,6bc); el contrast entre mort i vida s'havia explicitat ja anteriorment, també en relació amb el ministeri dels apòstols (cf. 2,16).

2.2. *La glòria de Moisès i la dels apòstols (3,7-11)*

El fragment que comença a 3,7 pressuposa el relat del llibre de l'Èxode sobre l'aliança del Sinaí (Ex 34,27-35). Allí es diu que Moisès, després d'haver

4. El terme μέλας és un hàpax en el corpus paulí.

parlat amb el Senyor a la muntanya i d'haver rebut les taules de l'aliança, es presenta davant els israelites amb el rostre resplendent (Ex 34,35: קָרַן עוֹר פָּנָיו הַשָּׁמַיִם, LXX δεδόξασται; cf. 34,29.30). Alguns autors veuen en aquesta pàgina paulina un midraix cristià sobre el relat de l'Èxode.⁵ Fitzmyer afirma que estem davant d'un dels pocs fragments del Nou Testament que és clarament midràixic en sentit estricte.⁶

La primera part d'aquesta secció (3,7-11) està estructurada en tres paral·lelismes (vv. 7-8 / 9-10 / 11), del tipus *a minore ad maius* (*gal-wahomer*), amb la fórmula εἰ... μᾶλλον. La secció té com a fil conductor la glòria, fins al punt que en cinc versets el terme δόξα hi apareix vuit vegades, a més de dues ocurrences del verb δοξάζω (en tot el capítol 3 el terme δόξα hi és onze vegades, i quatre més en el capítol 4). En síntesi, l'argument de Pau és que si el servei (de Moisès) a l'antiga aliança anava acompanyat de glòria («era gloriós» o «es manifestava gloriosament»), molt més, sense comparació, s'esdevé amb el servei de la nova aliança.⁷

El contrast entre antiga i nova aliança és realment accentuat: l'antiga aliança és la de la mort i està escrita amb lletres sobre pedra, la nova és la de l'Esperit (3,7-8); l'antiga és la de la condemna (κατάκρισις), la nova és la de la justícia salvadora (δικαιοσύνη) (3,9); l'antiga és provisional, la nova és permanent (3,11).⁸ Cada una d'aquestes contraposicions fa notar que, malgrat totes les seves limitacions, l'antiga aliança es va manifestar amb glòria: per tant, és evident que molt més ho fa la nova aliança, que és la definitiva.

En el v. 7 apareix per primera vegada el verb καταργέω, que resulta fonamental en l'argumentació posterior. És un terme característicament paulí, present sobretot a les quatre grans cartes, i que pot significar anul·lar, desfer, deslligar, separar, destruir, destituir, tornar inútil. Amb el participi passiu καταργουμένην, Pau posa en relleu que la glòria del rostre de Moisès era efímera, destinada a desaparèixer. El terme retorna en el v. 11, on el participi καταργούμενον és neutre i no es refereix simplement a la glòria efímera del

5. Ralph Philip MARTIN, *2 Corinthians* (World Biblical Commentary 40), Grand Rapids, MICH: Zondervan 2014, p. 200, observa que ja ho afirmava H. Windisch el 1924; cf. Hans WINDISCH, *Der zweite Korintherbrief* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament VI), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1924, 117.

6. FITZMYER, «Glory Reflected on the Face of Christ (2 Cor 3:7-4:6)», 65; un estudi més sistemàtic de les tradicions jueves que poden il·luminar aquest capítol es troba a BELLEVILLE, *Reflections of Glory*.

7. Cf. BYRNE, «“Glory” as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», 13. Byrne pensa que Pau insisteix en el tema de la glòria per mostrar la superioritat del ministeri apostòlic respecte al de Moisès.

8. Sobre la contraposició entre les dues aliances, cf. Ga 4,21-31, amb la reflexió paulina sobre els dos fills d'Abraham: el de l'esclava i el de la dona lliure.

rostre de Moisès, com al v. 7, sinó que enuncia un principi general, que és a la base de tota l'argumentació, i per tant s'aplica globalment als servidors de l'antiga aliança i a la mateixa aliança (cf. també v. 13).

Enmig d'aquesta sèrie de contrastos, Pau insereix una mena de pausa o nota (v. 10), on arriba a afirmar que allò que havia resplendit gloriosament ja no es pot considerar així. La glòria associada a l'antiga aliança perd tota la seva resplendor davant de la glòria incomparablement superior de la nova aliança: aquesta la sobrepassa totalment (ὑπερβαλλούσης, cf. περισσεύει, v. 9). Davant de la nova i definitiva revelació de Déu, l'antiga, la del Sinaí, empal·lideix, s'esvaeix. De fet, semblaria que el text diu no pas que allò que abans resplendia «ara» ja no resplendeix, sinó que en realitat «no resplendia», ja aleshores, en comparació amb la glòria futura de la nova aliança. La glòria de la nova aliança és tan gran que apaga amb efectes retroactius la glòria del Sinaí.

2.3. *El vel de Moisès i dels israelites (3,12-17)*

Si la primera part d'aquest llarga reflexió sobre el text de l'Èxode estava centrada en la glòria, la segona (3,12-17) gira entorn del vel.

De les observacions anteriors es dedueix la superioritat de la nova aliança i la validesa del ministeri que la proclama. Això porta els apòstols a actuar obertament (amb molta *παρησία*) (3,12).⁹ Pau contraposa la seva actitud a la de Moisès, que es cobria la cara amb un vel (3,13a).¹⁰ L'Èxode explica que Moisès, un cop va haver parlat amb els israelites, es va cobrir la cara amb un vel, i que se'l treia quan tornava a entrar a la presència del Senyor; després d'haver estat amb el Senyor i de parlar novament amb els israelites, es torna a cobrir la cara amb el vel (Ex 34,29-35).

L'Èxode, però, no diu per quina raó Moisès es cobreix la cara amb un vel. Aparentment, és perquè els israelites, que tenien por d'acostar-se a Moisès (Ex 34,30), no podrien resistir per gaire temps la visió d'una glòria tan gran.¹¹ Pau, en canvi, fa una interpretació sorprenent del gest de Moisès, que no sembla

9. VAN UNNIK, «With Unveiled Face», assegura que en arameu s'usava l'expressió «descobrir el rostre» en el sentit de «(parlar) amb confiança i llibertat», cosa que explicaria l'ús paulí del terme *παρησία* en aquest context (cf. p. 161).

10. La construcció de la frase és estranya, si bé el sentit resulta clar. Cf. *Ibíd.*, 159.

11. Cf. Joshua M. PHILPOT, «Exodus 34:29–35 and Moses' Shining Face», *Bulletin for Biblical Research* 23 (2013) 1-11. Segons Philpot, a causa del temor que sent el poble en veure la resplendor del seu rostre, Moisès es cobreix amb el vel quan no exerceix com a mitjancer de Déu per transmetre la seva paraula.

tenir cap precedent clar en les fonts jueves, si bé en part potser s'hi inspira.¹² Linda Belleville ha analitzat les tradicions jueves sobre la glòria de Moisès, i observa que els targums no diuen pas que els israelites no poguessin mirar el rostre de Moisès, sinó tan sols que tenien por de mirar-lo, i d'altra banda no parlen d'una glòria efímera, sinó més aviat d'una glòria permanent que s'intensifica amb el temps; en canvi, altres fonts jueves, com ara Filó,¹³ sí que al·ludeixen a la dificultat que tenien els israelites per mirar Moisès, a causa de la intensitat de la resplendor del seu rostre. Fins i tot hi hauria una tradició, recollida en el *Zohar*, que insinua el caire efímer de la glòria de Moisès.¹⁴

Allò que apareix com una novetat absoluta per part de Pau és el motiu que atribueix al gest de Moisès. Segons ell, es cobria el rostre amb el vel per tal que els israelites no es fixessin o no veiessin «εις τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου» (2Co 3,13b), una cosa així com «vers la fi d'allò que era passatger». L'expressió al·ludeix, aparentment, a la glòria que resplendia en el rostre de Moisès: Pau ja l'ha qualificat abans amb aquest terme (3,7), que també ha aplicat més globalment a l'aliança sinaítica (3,11).

A què es refereix, però, amb «la fi»? Se sol entendre que es tracta de la resplendor del rostre de Moisès, que no és permanent: per tal que els israelites no vegin com la glòria s'apaga o s'esmoreeix, Moisès es posa el vel sobre el rostre. Fins i tot si això és cert, l'afirmació de Pau va més enllà, i segurament vol aplicar-la a l'antiga aliança, que té un valor temporal, i que està destinada a ser «completada», «portada a plenitud»,¹⁵ però alhora «finalitzada», «donada per acabada», per la nova aliança. En la relectura paulina, doncs, el vel sobre el rostre de Moisès té la funció d'evitar que els israelites vegin el caràcter passatger, efímer, de l'antiga aliança i de la glòria que hi està associada.

2.3.1. El vel i la lectura de l'Antic Testament (3,14-16)

Aquesta interpretació es reforça amb la reflexió que ve a continuació a propòsit de la lectura de l'Antic Testament per part dels israelites (3,14-16). Pau diu que «a ells (és a dir, als fills d'Israel; cf. l'antecedent al v. 13) se'ls han endurit els enteniments», amb un terme que en el corpus paulí reapareix tan sols en

12. Cf. BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 28-35.

13. Cf. *De Vita Mosis* 2,70.

14. Cf. BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 75-77.

15. El mot τέλος pot tenir el sentit de completar o portar a compliment; cf. George H. GUTHRIE, «Καταργέω and the People of the Shining Face (2 Corinthians 3:7-18)», *The Southern Baptist Journal of Theology* 19 (2015) 41-60, pp. 52-54, que tradueix «the completion» o «the intended outcome of Moses' glorified face».

la Carta als Romans, parlant de l'enduriment d'Israel, que els impedeix de veure-hi i de sentir-hi (Rm 11,7-8).

El text afegeix que «fins al dia d'avui» roman el mateix vel en la lectura de «l'Antiga Aliança» o «l'Antic Testament» (és únic lloc del NT on s'usa aquesta expressió). És «el mateix vel», és a dir, el que Moisès es posava sobre el rostre; i, per tant, té el mateix efecte: evita que els israelites s'adonin que l'antiga aliança és efímera i que amb l'arribada de la nova aliança l'antiga ja ha complert la seva funció.

L'afirmació es repeteix al verset següent, amb una forma lleugerament creativa de paral·lelisme, quan es diu que fins avui, quan «es llegeix Moisès», el vel roman sobre el cor d'ells. El vel els impedeix fer una lectura correcta de l'Antic Testament.

2.3.2. Crist i l'antiga aliança (3,14)

Entremig, hi ha una afirmació fonamental: Pau diu que el vel roman «ὄτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται» (2Co 3,14). A què es refereix aquesta frase, que no té un subjecte explícit? Abans el verb s'ha aplicat a la glòria sobre el rostre de Moisès (3,7), a l'aliança sinaítica en general (3,11), i a totes dues alhora (3,13). Ara fa la impressió que es refereix al vel. Moltes traduccions ho entenen així: en Crist el vel és apartat, el vel cau. Tanmateix, l'antecedent de *καταργεῖται* pot ser l'antiga aliança, que és el substantiu més proper. Si el vel a la cara de Moisès servia per tal que els israelites no veiessin que l'antiga aliança era pasatgera, perquè encara no era el moment, ara, amb Crist, ha arribat el final de l'antiga aliança, però resulta que els qui mantenen el mateix vel sobre el cor no ho poden veure i per tant no s'adonen que amb Crist l'antiga aliança ja ha arribat a la seva conclusió i la seva glòria ha estat totalment superada.¹⁶ De fet, no tindria gaire sentit afirmar que en Crist el vel desapareix i que alhora continua posat! També es pot entendre, com proposa van Unnik, en el sentit que el vel desapareix per al qui està «en Crist», és a dir, el qui viu unit a ell i en comunió amb ell.¹⁷

En qualsevol cas, allò que Pau vol remarcar és que Crist ha esdevingut la clau de lectura indispensable i definitiva de l'Antic Testament.¹⁸ Així ho con-

16. Cf. BYRNE, «“Glory” as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», 13: «that in Christ that old covenant is being rendered obsolete».

17. VAN UNNIK, «With Unveiled Face», 164.

18. Cf. FRANCO MANZI, *Seconda lettera ai Corinzi. Nuova versione, introduzione e commento di Franco Manzi* (I libri biblici. Nuovo Testamento 9), Milano: Paoline 2002, 151: «il concetto espresso qui è che Cristo è il criterio fondamentale per comprendere l'intero AT».

firma el verset 16, on Pau s'inspira en Ex 34,34 i en fa una relectura o una adaptació segons la qual si¹⁹ hom es gira (o es converteix) cap al Senyor, el vel és apartat.

Ex 34,34 TM	Ex 34,34 LXX	2Co 3,16
וּבָבֹא	ἤνικα δ' ἄν εἰσεπορεύετο	ἤνικα δὲ ἐὰν ἐπιστρέψῃ
מֹשֶׁה	Μωυσῆς	
לְפָנֵי יְהוָה	ἔναντι κυρίου	πρὸς κύριον,
לְדַבֵּר אִתּוֹ	λαλεῖν αὐτῷ	
וְסִיר אֶת־הַמָּסוּחָה	περιηρεῖτο τὸ κάλυμμα	περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα

Qui es gira (o es converteix) segons Pau? Els israelites? L'Èxode parlava de Moisès, que es treia el vel quan s'acostava al Senyor, però ara Pau parla del present. Més aviat fa una afirmació general, sense subjecte explícit i per tant oberta i universal, que es pot aplicar tant a jueus com a no jueus, i tant als qui ja s'han convertit com als qui no ho han fet. Pau no tan sols ha suprimit el subjecte i ha canviat el temps passat en temps present, sinó que ha substituït el verb, per usar-ne un en el qual podem reconèixer fàcilment el sentit de «conversió» i no simplement el de «girar-se».²⁰

D'altra banda, qui designa aquí «el Senyor»? El paral·lelisme amb el text de l'Èxode faria pensar que es tracta de Déu. Ara bé, també pot ser el Crist, tenint en compte el que acaba de dir a 3,14²¹ i les referències a Crist com a Senyor que hi ha anteriorment en la carta (2Co 1,2.3.14). Tanmateix, per complicar-ho encara més, tot seguit Pau afirma explícitament que «el Senyor és l'Esperit». Alguns autors, no sense fonament, conclouen que Pau es refereix aquí directament a l'Esperit com a Senyor.²² Crec que s'ha d'entendre en el sentit de «on diu el Senyor, està parlant de l'Esperit», «el Senyor, ara és l'Esperit».

Es pot pensar fins i tot en una ambigüïtat volguda per part de Pau. El Senyor és Déu, òbviament, però ara el Senyor és Crist, revelació plena de Déu en la nova aliança. I també és l'Esperit, presència divina en l'interior dels creients. L'afirmació de Pau a 3,17 s'ha de llegir en relació amb altres que ha fet anteriorment: Déu ha posat l'Esperit en els cors dels creients (2Co 1,22),

19. Cf. WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 49-53, que fa un detallat estudi de ἤνικα δὲ ἐὰν i conclou que Pau canvia ἄν per ἐὰν per donar a la frase un sentit condicional.

20. Cf. COVER, *Lifting the Veil*, 89.

21. Així ho pensa FITZMYER, «Glory Reflected on the Face of Christ (2 Cor 3:7-4:6)», 73.

22. WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 61.

els corintis són la carta escrita en els cors dels apòstols amb l'Esperit del Déu vivent (3,3), els apòstols són servidors de l'Esperit (3,8). En tot el capítol, l'argumentació té com a objectiu subratllar la glòria incomparable de la nova aliança, i aquesta està associada directament a l'Esperit i a la seva acció en els creients. Allò que caracteritza la nova aliança és l'Esperit (3,6). El Senyor que es va revelar a Moisès en el Sinaí, ara és l'Esperit. El Senyor al qual cal girar-se o convertir-se ara és l'Esperit.

2.3.3. L'Esperit i la llibertat

La darrera afirmació del v. 17 és que «on (hi ha) l'Esperit del Senyor, (hi ha) llibertat». És prou coneguda la decidida reivindicació paulina de la llibertat que ve del Crist, en la Carta als Gàlates i la Carta als Romans, on també l'Esperit hi té un paper fonamental. En el context de 2Co 3, la llibertat té a veure en concret amb la confiança i l'obertura amb la qual parlen els apòstols, que Pau està reivindicant pràcticament des de l'inici de la carta. Pocs versets abans, a l'inici d'aquesta subsecció sobre el vel, ha assegurat que (els apòstols) actuen o parlen obertament (πολλῆ παρησίᾳ) (2Co 3,12). L'Esperit és el que fa possible aquesta capacitat d'expressar-se obertament, amb llibertat, sense restriccions. On hi ha l'Esperit, no hi ha necessitat d'amagar o de dissimular res, no cal cap vel.²³

Per la seva banda, l'expressió πνεῦμα κυρίου és inusual en el NT. Aquesta és l'única vegada que es troba en el corpus paulí. Pau parla en altres ocasions de l'Esperit de Crist (Rm 8,9; Ga 4,6; Fl 1,19), i més sovint de l'Esperit de Déu (Rm 8,9.14; 15,19; 1Co 2,11.14; 3,16; 6,11; 7,40; 12,3; 2Co 3,3; Fl 3,3; cf. Rm 8,11), a més de les nombroses ocasions en què parla simplement de «l'Esperit».

3. LA GLÒRIA DEL SENYOR (3,18)

L'anàlisi anterior il·lumina sens dubte el contingut i el sentit del v. 18. De fet, se'l pot considerar el punt culminant de l'argumentació que el precedeix, al mateix temps que prepara la reflexió que vindrà després. El verset està format per una sola oració, llarga i complexa, on hi és fortament present la qüestió de la glòria: el terme *doxa* hi apareix fins a tres vegades. L'afirmació central

23. Wong (Ibíd., 70) ho resumeix dient: «The Spirit is the unveiler».

és que «tots nosaltres som transformats», i aquest pensament va acompanyat per diversos complements que l'expliquen i el matisen (dos/tres abans i dos després).

3.1. *Tots nosaltres*

Una primera qüestió que es planteja des de l'inici té a veure amb el subjecte de la frase. A qui es refereix «tots nosaltres» (ἡμεῖς δὲ πάντες): als apòstols o a tots els qui creuen en Crist? La interpretació més habitual és aquesta darrera, defensada per un bon nombre d'autors.²⁴ Efectivament, sembla lògic donar a «tots» un sentit ampli. Si és així, es pot pensar que tots els cristians són contraposats a Moisès, que es cobria el rostre amb un vel, o bé als israelites, que no podien veure la glòria del rostre de Moisès.

Tanmateix, els arguments per pensar que es refereix als apòstols no són menyspreables.²⁵ En primer lloc, gairebé des de l'inici de la carta Pau està parlant d'ell mateix i els seus companys a propòsit del servei apostòlic, i en bona part es tracta de la relació que tenen com a apòstols amb els cristians de Corint (cf. per exemple 1,6-7.21). D'altra banda, el verset següent (4,1) continuarà parlant dels apòstols en primera persona del plural, sense un nou subjecte explícit. Finalment, el fet que el contrast (a propòsit del vel sobre el rostre) sigui amb Moisès i no amb els israelites també convida a pensar que es tracta dels apòstols, servidors de la nova aliança com Moisès ho era de l'antiga: el contrast amb els israelites no tindria gaire sentit, perquè no es diu enlloc que tinguin un vel sobre el rostre, sinó sobre el cor (3,15), i el que està en discussió no és la capacitat de veure la glòria de Déu, sinó de fer-la visible.

És cert que en el pensament paulí el contingut de l'afirmació de 2Co 3,18 segurament és aplicable a tots els cristians, però en aquest cas parla específicament dels apòstols. De fet, tot el context centra l'atenció en els apòstols, en

24. Així ho feia ja DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 399: «Ce " nous tous " montre que Paul ne compare pas le peuple chrétien et le peuple juif, mais le peuple chrétien tout entier au seul chef du peuple juif». Cf. també TACK, «A Face Reflecting Glory», 87. Per la seva banda, LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», constata que «The addition of πάντες to ἡμεῖς proves beyond doubt that Paul here thinks of all Christians, not only of himself and his fellow missionaries.»; hi ha un bon resum dels arguments a favor d'aquesta hipòtesi en BYRNE, «"Glory" as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», 26.

25. Cf. BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 275-276.

la glòria que va associada a l'anunci de l'evangeli i en la dignitat o capacitat dels servidors de la nova aliança.

3.2. *Sense vel a la cara*

La situació de transformació que descriu el v. 18 es produeix «amb el rostre desvelat» (ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ). És evident l'al·lusió per contrast a Moisès, de qui s'ha dit que es posava un vel sobre el rostre (v. 13). El rostre, en aquest context, és el lloc de manifestació de la glòria: era així en el cas de Moisès (cf. v. 7), i poc després Pau dirà que la glòria de Déu es manifesta en el rostre de Crist (4,6).²⁶

El fet d'anar amb el rostre descobert té a veure amb la llibertat que ve de l'Esperit, com acaba d'afirmar el verset anterior (v. 17). La glòria de la nova aliança no ha de ser amagada, perquè és definitiva i no pas efímera, i tothom la pot contemplar. Aquest és el motiu pel qual els apòstols actuen obertament, en contrast amb Moisès que es cobria el rostre amb un vel per evitar que es veiés que reflectia una glòria passatgera (3,12-13). Aquesta idea serà reforçada immediatament després, quan Pau assegura que ell i els seus companys «evitem d'obrar d'amagat» i que «procurem de guanyar-nos la confiança de tothom dient obertament la veritat» (4,2).

3.3. *La glòria del Senyor*

Tot seguit arriba la referència explícita a «la glòria del Senyor». Cal notar d'entrada que no és una expressió freqüent en el corpus paulí: de fet es troba tan sols aquí i a 2Co 8,19 (cf. també 1Co 2,8 i 2Te 2,14); és molt més habitual que es parli de «la glòria de Déu» (Rm 1,23; 3,23; 5,2; 5,7; 1Co 10,31; 11,7; 2Co 4,6.15; Fl 1,11; 2,11; cf. Rm 3,7).

Novament es planteja l'interrogant sobre qui designa «el Senyor». ²⁷ Alguns autors creuen que es refereix a Déu, sobretot pel rerefons de l'episodi del Sinaí²⁸ i perquè es tracta de l'expressió típica de l'Antic Testament per indicar la glòria divina (יהוה כבוד, que els LXX tradueixen per δόξα κυρίου). Altres

26. Cf. DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 400.

27. Cf. una llista dels autors que sostenen les diferents hipòtesis a WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 66-67.

28. Cf. TACK, «A Face Reflecting Glory», 87, que cita Thrall i argumenta que el rerefons d'Ex 34,34 convida a pensar que aquí el Senyor es refereix a Déu.

creuen que Pau identifica aquí «el Senyor» amb Crist, i que en qualsevol cas es tracta de la glòria de Déu manifestada en Crist.²⁹ A favor d'aquesta interpretació cal dir que en altres ocasions Pau relaciona Crist amb la glòria. Carey C. Newman, en la seva tesi doctoral sobre el tema,³⁰ conclou fins i tot que Pau identifica Crist amb la glòria, és a dir, que per a l'apòstol, Crist és la glòria de Déu. Pau arriba a anomenar Crist «el Senyor de la glòria» (1Co 2,8), una expressió singular en el Nou Testament (cf. Jm 2,1).

En aquest sentit, resulta significatiu 2Co 4,4, que arriba molt poc després del nostre text: allò que Pau i els altres apòstols anuncien és «l'evangeli de la glòria de Crist». El contingut de la nova aliança, de la nova i definitiva revelació de Déu, s'identifica, doncs, amb la glòria de Crist. Crist és imatge de Déu, revelació de la seva glòria. Poc després es parla de «la glòria de Déu en el rostre de Jesucrist» (4,6): entrar en contacte amb Crist és veure la glòria de Déu. En el pensament paulí, efectivament, Crist és revelador i mitjancer de la glòria de Déu (cf. 1Co 2,8).³¹

La glòria de la qual parla aquí Pau és la que va associada a la nova aliança, és a dir, a Crist i a l'evangeli. Els apòstols continuen la missió de Crist de reflectir la glòria de Déu davant del món, de fer-lo conèixer.³² De 2Co 4,4-6 es dedueix que l'evangeli transmet la resplendor associada a la glòria divina present en el Crist. Si en l'antiga aliança una glòria efímera resplendia en el rostre de Moisès (3,7), ara la glòria de Déu ha resplendit en els cors dels apòstols (4,6) per tal que sigui proclamada i coneguda per mitjà d'ells (cf. 2,14).³³

Tanmateix, no s'ha de menystenir la possibilitat que, quan en 2Co 3,18 parla de la glòria del Senyor, Pau continuï pensant en l'Esperit. No debades acaba d'afirmar que «el Senyor és l'Esperit» (3,17). Tal com argumenta Wright, d'acord amb el pensament global del capítol, seria perfectament coherent que «la glòria del Senyor» es referís a l'Esperit.³⁴

Pel que fa al contingut del terme glòria, és sabut que es tracta d'un mot polisèmic, que al llarg de la Bíblia pren molts registres i matisos, i pot indicar llum, esplendor, majestat, poder, manifestació, revelació, fama, prestigi, honor, lloança o aclamació, entre d'altres. També en el corpus paulí el sentit

29. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 297.

30. Cf. CAREY C. NEWMAN, *Paul's Glory-Christology. Tradition and Rhetoric* (NovTSup 69), Leiden – New York – Kobenhavn – Köln: Brill 1992. Està basat en la seva tesi doctoral; n'hi ha una reedició del 2017.

31. Sobre 1Co 2,8, es pot veure l'anàlisi de Newman: *Ibid.*, 235-240.

32. Cf. BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 285.

33. Un argument més per pensar que en 3,18 «tots nosaltres» es refereix primordialment als apòstols.

34. WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», 145.

del terme és d'una riquesa considerable.³⁵ En el context d'aquest capítol, segurament té a veure amb la presència de l'Esperit de Déu en els creients, i més concretament en els apòstols, que els converteix en testimonis i anunciadors de la realitat divina que han experimentat. La vida i l'acció del creient, transformat per l'Esperit, esdevé reflex lluminós de la glòria del Senyor.

És interessant observar que quan 2Co 3 parla de la glòria associada a l'aliança del Sinaí ho fa sempre de forma genèrica, sense dir explícitament en cap moment que es tracta de la glòria de Déu o del Senyor. De fet, ni tant sols empra l'article (tret de l'ús anafòric en el v. 7, per exigències de la construcció sintàctica). En canvi, quan es refereix a la nova aliança parla de «la glòria del Senyor» (3,18) i «la glòria de Déu» (4,6).

3.4. *Reflectint com un mirall*

Directament associat a «la glòria del Senyor» hi ha el singular terme κατοπτρίζομενοι, participi mitjà del verb κατοπτρίζω, format amb l'arrel οπτρ-, «mirall». Es tracta d'un hàpax del NT, que tampoc no es troba en els LXX, ni sembla haver-n'hi cap exemple en la literatura grega coneguda anterior a l'era cristiana.³⁶ Filó d'Alexandria l'usa en una ocasió (*Legum Allegoriae* 3,101), curiosament en boca de Moisès que demana de veure Déu directament i no com en un mirall, és a dir, a través de mediacions creades.

Hi ha dues traduccions possibles, entre les quals els exegetes es troben totalment dividits.³⁷ El terme pot significar «contemplar (com) en un mirall».³⁸ En aquest cas, el sentit seria que contemplem la glòria divina en el mirall que és Crist, imatge de Déu (cf. 4,4).³⁹ Si és així, Pau estaria parlant de transformació per visió, una idea que tanmateix és més pròpia de la tradició joànica (cf. 1Jn 3,2). Autors com Wright interpreten que el mirall en el qual es veu reflectida la glòria del Senyor són els altres cristians: tots els qui pertanyen

35. Cf. JÖRG FREY, «The Use of δόξα in Paul and John as Shaped by the Septuagint», en *The Reception of Septuagint Words in Jewish-Hellenistic and Christian Literature* (WUNT II 367), Tübingen: Mohr Siebeck 2014, 85-104. Frey mostra com l'ús que Pau fa del terme δόξα està fortament influït pels LXX.

36. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 300.

37. Es pot veure un bon resum d'autors i arguments a TACK, «A Face Reflecting Glory», 90-95.

38. Així ho defensava Hugedé en la seva tesi doctoral, amb una àmplia anàlisi dels arguments; cf. HUGEDÉ, *La métaphore du miroir dans les épîtres de saint Paul aux Corinthiens*; cf. WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 64-65. També ho pensen Lambrecht, Wright, Byrne i Litwa, entre d'altres.

39. Cf. BYRNE, «"Glory" as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», 26; LITWA, «Transformation through a Mirror. Moses in 2Cor. 3.18», 294.

a la nova aliança són transformats per l'Esperit en la glòria del Senyor, i així esdevenen miralls en els quals els altres poden contemplar la glòria divina.⁴⁰

L'altra interpretació proposada entén que aquí el terme té el sentit de «reflectir com un mirall». Aquesta era ja la conclusió de J. Dupont l'any 1949.⁴¹ El context i el sentit general del text conviden a preferir aquesta interpretació. Pau està comparant els apòstols (o tots els cristians) amb Moisès i el seu rostre resplendent de glòria: a semblança d'ell, els qui han estat en contacte amb Crist reflecteixen en el seu rostre, ara sense vels, la glòria del Senyor. D'altra banda, si el verset parla de la transformació que ve «de dins» —de l'Esperit que és en el cor, on ha estat escrita la nova aliança (cf. 1,22; 3,3.6)—, això vol dir que el rostre esdevé manifestació gloriosa d'aquesta realitat interior.

Ha estat notada també la proximitat de 2Co 3,18 amb el llibre de la Saviesa, on s'afirma que la Saviesa és «exhalació del poder de Déu, irradiació puríssima de la glòria (δόξα) del Totpoderós..., reflex de la llum eterna, mirall (ἔσοπτρον) immaculat de l'acció de Déu, imatge (εἰκὼν) de la seva bondat» (Sv 7,25-26).⁴²

En definitiva, crec que Pau pensa en el rostre de Moisès com un mirall que reflecteix la glòria del Senyor, i d'aquí el seu ús d'aquest verb, aplicat ara als apòstols cristians, que manifesten de manera molt més nítida la glòria divina. També és cert que la metàfora del mirall suggereix alhora la claredat i la mediació en relació amb la glòria.⁴³

3.5. *La mateixa imatge*

A continuació arriba l'expressió τὴν αὐτὴν εἰκόνα, «la mateixa imatge». La majoria d'estudiosos i de traduccions l'associen amb el verb μεταμορφούμεθα que la segueix, i tradueixen «som transformats en la mateixa imatge». Es tractaria d'un ús deponent del verb (forma passiva amb sentit actiu), on el

40. WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», 144-145. Tanmateix, cal notar que si aquesta hipòtesi és correcta, aleshores també s'ha de donar al verb el sentit de «reflectir», perquè si cadascú veu en els altres la imatge de Crist, vol dir que alhora cadascú la reflecteix.

41. DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 397. Entre altres bons arguments, Dupont observa que ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ està en relació amb κατοπτριζόμενοι i nota justament que «nous ne pouvons nous servir de notre visage comme d'un miroir pour y contempler la gloire du Seigneur.» També prefereixen aquesta interpretació, entre d'altres, autors com Belleville, Stockhausen i Tack.

42. Cf. MARGARET E. THRALL, *A Critical and Exegetical Commentary on the Second Epistle of the Corinthians*, vol. I (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments), London ; New York: T&T Clark International 1994, 293.

43. Cf. LITWA, «Transformation through a Mirror. Moses in 2Cor. 3.18», 294.

terme en acusatiu descriu allò en què el subjecte és transformat: els creients són transformats en la imatge. Tanmateix, aquesta explicació, que té un punt de forçada, no és l'única possible. Es pot entendre simplement «la mateixa imatge» com una aposició que explicita i complementa «la glòria del Senyor» i que, per tant, depèn igualment de κατοπτρίζομενοι.⁴⁴ D'aquesta manera es posen en relació directa «glòria» i «imatge».

El recurs al concepte d'imatge segurament prové de la idea del mirall. De quina imatge es tracta aquí? Si bé diu «la mateixa» i sembla referir-se anafòricament a un antecedent, de fet és la primera vegada que es troba el terme «imatge» en tota la carta. En canvi, apareixerà de nou poc després, quan es diu ben explícitament que «Crist és imatge de Déu» (4,4), i tot seguit s'afegeix que la glòria de Déu brilla en el rostre de Jesucrist (4,6). Com és sabut, la designació de Crist com a imatge de Déu serà represa de manera solemne per la Carta als Colossencs, que el descriu com a «imatge del Déu invisible» (Col 1,15).⁴⁵ Cal, doncs, llegir 3,18 en relació a 4,4.6, i deduir-ne que el text conté una al·lusió a Crist com a imatge de Déu. Si és així, 3,18 vol dir que els apòstols (o els creients) reflecteixen en el propi rostre la glòria de Déu, a semblança de Crist, imatge de Déu, que reflecteix en el seu rostre la glòria de Déu.⁴⁶

La relació tan directa que s'estableix poc més endavant, a 2Co 4,4 (i 4,6), entre «imatge» i «glòria» confirma que també a 3,18 estan vinculades. Es pot pensar, doncs, que l'antecedent de «la mateixa imatge» és «la glòria del Senyor» que s'acaba d'esmentar.⁴⁷ Altres textos paulins confirmen que per a l'apòstol glòria i imatge estan íntimament relacionats (cf. 1Co 11,7; amb una perspectiva negativa, cf. també Rm 1,23). Tant un terme com l'altre evoquen certament el Crist, glòria i imatge de Déu, al qual els creients són associats.⁴⁸

44. Agraïxo al professor Joan Ferrer, bon amic i col·lega, que em suggerís aquesta interpretació, fruit de la seva gran competència exegetica i filològica.

45. Cf. Agustí BORRELL, «Crist, imatge de Déu, i els creients, imatges del Crist, en la Carta als Colossencs», en *Imatge de Déu* (Scripta Biblica 7), Publicacions de l'Abadia de Montserrat – Associació Bíblica de Catalunya 2006, 175-190.

46. El paral·lelisme entre 3,18 i 4,6 ja havia estat indicat per DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 407.

47. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 298; DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 405. Altres autors, que relacionen la imatge amb la transformació, entenen que els creients són transformats tots en una mateixa imatge; així ho pensa WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», 146: «Paul is not saying that one is changed into the same image as Christ. He is asserting that Christians are changed into the same image as each other»; aquesta interpretació ja havia estat proposada per VAN UNNIK, «With Unveiled Face», 166-167.

48. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 298; WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 67.

A 2Co 3,18, per tant, no estem lluny de la concepció paulina dels creients com a imatge del Fill, explícitament present en la Carta als Romans: «els ha destinat a ser imatge del seu Fill» (Rm 8,29), i indirectament en la Primera carta als Corintis: «Així com hem portat la imatge del (home) fet de pols, també portarem la imatge del celestial» (1Co 15,49). Pau estaria dient, doncs, que així com el rostre de Moisès, estant a la presència del Senyor, s'omplia de glòria resplendent, els creients en Crist són transformats interiorment i no tan sols reflecteixen la glòria divina, sinó la mateixa imatge de Déu que és el Crist.⁴⁹

Pau entén que Crist és imatge de Déu, i que els cristians estan en procés d'esdevenir imatges de Crist, és a dir, imatges de la imatge de Déu.⁵⁰ Potser es pot dir, més precisament, que units a Crist van esdevenint imatge de Déu a semblança de Crist; cf. en aquest sentit el que dirà la Carta als Colossencs: «Us heu revestit de l'home nou, que es va renovant a imatge del seu creador i avança cap al ple coneixement» (Col 3,10).

3.6. *Som transformats*

Enmig de tota la riquesa i la complexitat de 2Co 3,18, la qüestió més característica i important és la referència a la transformació dels creients. El verb μεταμορφώω / μεταμορφόομαι apareix quatre vegades en el NT, sempre en veu passiva. Pau usa el terme aquí i a l'inici de Rm 12, on exhorta els cristians a oferir els seus cossos «com una víctima viva, santa i agradable a Déu», i en aquest context els demana: «deixeu-vos transformar (μεταμορφοῦσθε) i renoueu la vostra ment» (Rm 12,2).

Les altres dues ocurrències en el NT són els textos paral·lels de la Transfiguració en els evangelis de Mateu (Mt 17,2) i Marc (Mc 9,2), on es diu que Jesús, després de prendre amb ell Pere, Jaume i Joan, es transfigurà o transformà (μετεμορφώθη) davant d'ells. Els relats sinòptics de la Transfiguració tenen altres elements de contacte amb el nostre text, especialment el de Mateu: a part del verb μεταμορφώω, cal notar que el rostre de Jesús brilla com el sol (Mt 17,2) i que es fa esment de Moisès (Mt 17,3-4; Mc 9,4-5; Lc 9,30.33); per la seva banda, Lluc parla fins i tot de la glòria de Jesús i la de Moisès (i

49. Cf. BYRNE, «“Glory” as Apostolic Credibility in 2 Corinthians 2,14-4,18», 26.

50. Cf. l'estudi de Gregory E. STERLING, «“The Image of God”. Becoming Like God in Philo, Paul, and Early Christianity», en Susan E. MYERS (ed.), *Portraits of Jesus. Studies in Christology* (WUNT II 321), Tübingen: Mohr Siebeck 2012, 157-173, 169. Sterling, segurament de manera exagerada, veu una gran similitud entre el tractament de Pau i el de Filó a propòsit de l'home com a imatge de Déu.

també d'Elies) (Lc 9,31-32). Gairebé es pot dir que si aquests textos sinòptics són el relat de la transfiguració de Jesús, Ex 34,29-35 és el relat de la transfiguració de Moisès, i 2Co 3,18 el de la transfiguració de Pau i els cristians.

Pau vol remarcar que no es tracta d'una simple aparença exterior del rostre, com un mirall fred que projecta la llum que rep, sinó d'un canvi personal, interior, profund, que té com a conseqüència el seu reflex exterior. La glòria que es reflecteix és el resultat o la manifestació d'aquesta transformació interior. És una idea relacionada amb la que expressarà poc més endavant: «els qui viuen en Crist són una creació nova. El que era antic ha passat; ha començat un món nou» (2Co 5,17).

Resulta també significativa la presència en els escrits paulins d'altres termes que contenen l'arrel *morph-*. No són pocs els que estan relacionats directament amb Crist i amb la configuració dels creients amb Crist. Així, en la Carta als Gàlates, Pau assegura que sent dolors de part «fins que Crist no quedi format en vosaltres (μέχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν)» (Ga 4,19). La Carta als Romans proclama que Déu, «que els coneixia des de sempre, els ha destinat a ser (conformes a la) imatge del seu Fill (συμμόρφους τῆς εικόνας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ)» (Rm 8,29); aquest darrer text és important per la relació explícita amb la imatge del Fill. Un altre text il·luminador es troba en la Carta als Filipencs, on es diu que Jesucrist «transformarà (μετασχηματίζει) el nostre pobre cos i el configurarà al seu cos gloriós (σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ)» (Fl 3,21). Tornant a 2Co 3,18, es pot deduir, per tant, que la transformació té a veure amb la unió amb Crist, imatge de Déu.

Enmig de tot, convé no oblidar que aquesta configuració gloriosa amb Crist té lloc en la limitació i la feblesa de la situació humana present. No debades, a partir de 2Co 4,4, Pau recordarà amb insistència, parlant sempre d'ell i els seus companys en l'apostolat, que «portem aquest tresor en gerres de terrissa» (4,7), i farà la llista dels sofriments i limitacions que experimenta, que són signes de la unió actual amb Crist: «Sempre portem en el nostre cos els senyals de la mort de Jesús, perquè també en el nostre cos es manifesti la seva vida» (4,10). De fet, tot això confirma que el procés de transformació que ha de culminar en la glòria plena va avançant: «Els sofriments que ara passem són lleugers i d'un moment, però van acumulant un pes incomparablement immens de glòria, que durarà per sempre» (4,17).⁵¹ La perspectiva de la glòria futura domina la visió paulina: «Jo penso que els sofriments del món present no són res comparats amb la glòria que s'ha de revelar en nosaltres» (Rm 8,18).

51. Cf. WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», 149.

3.7. *D'una glòria a una altra glòria*

L'expressió ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν tampoc no resulta senzilla.⁵² Hi ha qui la interpreta com la transmissió de la glòria del Senyor a nosaltres, o bé com el pas d'una glòria encara exterior a la glòria definitiva del Regne. També s'ha proposat de llegir el text en el sentit que els creients són transformats per una glòria que els prepara per a la glòria definitiva.⁵³ Una altra interpretació encara, proposada per Wright, és que ἀπὸ δόξης indica l'origen de la glòria, és a dir, l'Esperit, i εἰς δόξαν, la destinació, és a dir, la glòria que hem rebut.⁵⁴

L'opció més habitual és traduir per «de glòria en glòria», és a dir, «amb una glòria cada vegada més gran», o bé «d'un grau de glòria a un altre», amb una connotació de progrés constant en la manifestació de la glòria en els qui són transformats per la presència de l'Esperit en ells. La idea d'un augment progressiu de glòria concorda amb el que Pau dirà poc més endavant: «Encara que exteriorment ens anem consumint, interiorment ens renovellem cada dia més. Els sofriments que ara passem són lleugers i d'un moment, però van acumulant un pes incomparablement immens de glòria, que durarà per sempre» (2Co 4,16-17). D'altra banda, aquest text confirma que la transformació produeix una renovació interior que va portant de mica en mica a participar de la glòria eterna⁵⁵ (cf. també Rm 12,2). El creient, unit a Crist, per l'acció de l'Esperit que és en ell, es va transformant progressivament i va rebent una glòria cada vegada més gran.⁵⁶ La relació dels creients amb la glòria és entesa com un procés d'identificació amb Crist que encara no és complet del tot.⁵⁷ Com observa Lambrecht, la imatge del mirall suggereix una situació de limitació i provisionalitat, en la qual no tenim encara la visió plena i directa. En aquest sentit, no som lluny de la idea expressada en la Primera carta als Corintis: «Ara hi veiem de manera fosca, com en un mirall poc clar; després hi veurem cara a cara» (1Co 13,12).⁵⁸

La transformació progressiva apunta vers una situació de plenitud escatològica. La transformació que ens fa cada vegada més semblants al Crist gloriós culminarà tan sols en la parusia, quan el cos terrenal del creient serà configurat al cos gloriós de Crist (Fl 3,21), i es complirà el disseny de Déu, que

52. Cf. una llista de les múltiples i diverses interpretacions a BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 289.

53. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 298.

54. WRIGHT, «Reflected Glory: 2 Corinthians 3:18», 147.

55. Cf. TACK, «A Face Reflecting Glory», 110.

56. Cf. DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 403-404.

57. Cf. TACK, «A Face Reflecting Glory», 103.

58. Cf. LAMBRECHT, «Transformation in 2 Corinthians 3,18», 302.

ens ha destinat «a ser imatge del seu Fill» (Rm 8,29). Per tant, la vida cristiana és una assimilació progressiva al Crist gloriós.⁵⁹ Aquí resulta especialment il·luminadora la reflexió paulina de Rm 8, on s'expressa de manera solemne la tensió entre allò que ja hem rebut i allò que esperem. Hi és central el paper de l'Esperit, presència divina en l'interior del creient, i la plenitud final es descriu en termes de glòria i glorificació. Efectivament, ara ja participem de la vida nova del Crist ressuscitat —«l'Esperit habita en nosaltres» (Rm 8,9) i «Crist està en nosaltres» (Rm 8,10)—, si bé encara en la limitació de la realitat terrenal. Som «hereus de Déu i hereus amb Crist», i si ara «sofrim amb ell, serem també glorificats amb ell» (συνδοξασθῶμεν, Rm 8,17).

Tanmateix, no s'ha de descartar del tot la possibilitat que l'expressió ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν tingui un altre sentit. Com és sabut, la combinació ἀπὸ-εἰς sol indicar un desplaçament, del qual s'esmenten el lloc de partença i el lloc d'arribada. Evidentment, això pot ser usat també en sentit ampli o figurat, per a qualsevol canvi de situació, no tan sols física. En el mateix NT n'hi ha molts exemples (cf. Mt 2,1; 19,1; Lc 2,4; 8,33; 10,30; Jn 18,28; Ac 8,26; Ac 11,27; 12,19;...).

Així, doncs, es podria traduir com «d'una glòria a una (altra) glòria». Tenint en compte tota l'argumentació anterior, Pau voldria remarcar encara el contrast entre l'antiga aliança i la nova aliança, i entre la glòria de l'una i de l'altra: hem passat de la glòria passatgera de l'antiga aliança, la que resplendia en el rostre de Moisès, a la glòria superior i permanent de la nova aliança, que resplendeix en el rostre de Crist i ara també dels apòstols.⁶⁰ Potser no estem lluny del text de la Carta als Romans: «tot l'univers creat espera que també ell serà alliberat de l'esclavatge de la corrupció i obtindrà la llibertat de la glòria (τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης) dels fills de Déu» (Rm 8,21).

3.8. Per obra del Senyor, l'Esperit

Tanca el verset una altra expressió plena d'enigmes i de possibilitats d'interpretació: καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

59. Cf. DUPONT, «Le chrétien, miroir de la gloire divine d'après II Cor., III, 18», 403.

60. Nigel TURNER, *Grammatical Insights into the New Testament*, Edinburgh: T & T Clark 1965, 127, entén així el text: «from the Jewish vision of Yahweh's glory to the Christian vision of the glory of the new dispensation» (citada per BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 289). També fa una interpretació semblant, si bé amb una argumentació diversa, Paul Brooks DUFF, *Moses in Corinth. The Apologetic Context of 2 Corinthians 3* (NovTSup 159), Leiden – Boston: Brill 2015, 204-205.

L'ús del terme *καθάπερ* resulta una mica estrany en aquest context. És una mena de *καθά* reforçat, que sol tenir un sentit de comparació: «així com», «tal com», o bé «com també», «igualment». Poc abans ha aparegut en 3,13, quan la llibertat dels apòstols era comparada (per contrast) amb el gest de Moisès de cobrir-se la cara amb un vel («i no com Moisès...»). Aquí es pot entendre en el sentit que l'afirmació precedent sobre la transformació dels apòstols, s'esdevé «tal com correspon» «tal com és propi» de l'Esperit del Senyor. Seria, en definitiva, una forma d'atribuir a l'Esperit l'acció transformadora i glorificadora de què s'està parlant.⁶¹ Una traducció possible seria, doncs, «per obra de l'Esperit del Senyor».

Pel que fa a l'expressió *κυρίου πνεύματος*, resulta insòlita per l'ús del doble genitiu i per l'absència d'articles, i novament les possibilitats i les propostes de traducció són nombroses:⁶² «el Senyor de l'Esperit», «l'Esperit del Senyor», «l'Esperit que és el Senyor», «el Senyor que és Esperit», «el Senyor que és l'Esperit», etc. D'altra banda, resta novament oberta la qüestió sobre qui designa «el Senyor», si Déu o Crist, o l'Esperit mateix, amb la qual cosa les possibilitats de traducció es multipliquen. D'acord amb la dinàmica del text, i segons la interpretació anterior, és probable que es refereixi primordialment a l'Esperit, i que el posi en relació, de dependència o més probablement d'identificació, amb «el Senyor». Es podria traduir, doncs, «l'Esperit del Senyor», o bé «l'Esperit, és a dir, el Senyor», o també «el Senyor, és a dir, l'Esperit». Com a 3,17, Pau aclareix que quan parla del Senyor, està pensant en l'Esperit.

Tampoc no és indiferent que l'última paraula sigui per a l'Esperit, veritable protagonista de la nova aliança i actor de la transformació que experimenten els qui creuen en Crist, començant pels apòstols. En tot el capítol 3, aquesta centralitat de l'Esperit és ben manifesta: si el terme *δόξα* hi surt onze vegades, el terme *πνεῦμα* s'hi troba fins a set vegades. Des de l'inici de l'argumentació, Pau ha contraposat l'aliança de la lletra amb la de l'Esperit (3,6), a qui ja havia qualificat com l'Esperit del Déu vivent (3,3). Ara, en aquest punt culminant que és el v. 18, remarca l'acció renovadora de l'Esperit.

Dels nombrosos textos paulins que es podrien adduir en aquest sentit, se'n pot recordar com a exemple un que té un cert paral·lelisme amb 2Co 3,18: «I si habita en vosaltres l'Esperit d'aquell qui va ressuscitar Jesús d'entre els morts, també, gràcies al seu Esperit que habita en vosaltres, aquell qui va ressuscitar el Crist d'entre els morts donarà la vida als vostres cossos mortals»

61. Així ho interpreta WONG, «The Lord is the Spirit (2 Cor 3:17a)», 68: «*καθάπερ* therefore has a grounding sense, indicating the agent of the transformation of Christians.»

62. Es pot veure un resum de les múltiples interpretacions proposades a *Ibíd.*, 68-70. Cf. també BELLEVILLE, *Reflections of Glory*, 293-294.

(Rm 8,11). Poc després afirma: «Tots els qui són guiats per l'Esperit de Déu són fills de Déu» (Rm 8,14).

4. CONCLUSIÓ

La lectura de 2Co 3,18 en el context de la Segona carta als Corintis, i especialment del capítol 3, ha permès una interpretació coherent del text, que procura tenir en compte tots els elements que conté i el fil global de l'argumentació paulina.

El text ve a dir que Pau i els seus companys d'apostolat resplendeixen amb la glòria del Senyor, perquè són servidors de la nova aliança, que és permanent i definitiva. En canvi, l'antiga aliança era provisional i caduca, i per això la glòria que resplendia en el rostre de Moisès era limitada i efímera. La nova aliança va associada a Crist, imatge de Déu, i a l'Esperit, que Déu ha posat en els cors dels creients, els quals d'aquesta manera són transformats i participen de la glòria del Senyor. Per tot això els apòstols poden actuar i parlar obertament, amb plena confiança i llibertat.

En la reflexió paulina ocupa un lloc important la reinterpretació de l'episodi de Moisès que rep les taules de l'aliança al Sinaí (Ex 34,29-35), i concretament la referència a la glòria resplendent del seu rostre i al vel amb el qual se'l cobria. Pau no fa pròpiament una exegesi o un comentari del text de l'Èxode, sinó que l'interpreta a la seva manera per reforçar l'argumentació sobre la importància i les característiques de la nova aliança, i per remarcar la dignitat i la credibilitat del ministeri apostòlic. En realitat, Pau, com fa habitualment, rellegeix l'Antic Testament a la llum de la bona nova de l'evangeli.

Crist és per a Pau la clau de lectura de l'Antic Testament. Les valoracions paulines sobre l'antiga aliança, sobre Moisès o sobre la glòria del Sinaí s'han d'entendre a partir de la centralitat de Crist i de la seva importància única: en comparació amb Crist, qualsevol realitat, per molt vàlida i valuosa que fos abans, perd el seu valor, i esdevé superada i obsoleta, fins a ser tinguda per escòria (Fl 3,8).